

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
GOD. 29, BR. 5, 129–160, ZAGREB, LIPANJ 1982.

POKUŠAJ DEFINIRANJA UMJETNIČKOG KRIKA UZ JEDAN KRLEŽIN PRIMJER (Uvodni dio jednog dužeg teksta)

Branko Vuletić

Govorenje – govorne vrednote nužni su oblik ljudske komunikacije. Jezični znakovi u svom čistom obliku „mentalnog otiska“¹ nisu dostatni da prenesu neki sadržaj; njima je potrebno tijelo, fizička supstancija, materijalizacija. Jer ne komuniciramo telepatski, već govorom – fizički ostvarenim govorom.

Prenošenje misli ili osjećaja znači i njihovo eksterioriziranje, formiranje perceptibilnog znaka o njima: psihički proces misli ili osjećaja moramo ostvariti, materijalizirati. Materijalizacija se misli očituje u govornim vrednotama: zapravo u globalnoj govornoj formi, koju možemo analizirati (promatrati iz različitih aspekata), ali koja je u govoru nedjeljiva: mi, naime, ne možemo govoriti – materijalizirati svoje misli da bismo ih prenijeli sugovorniku, a da se pri tome ne služimo intenzitetom – glasnoćom (nulta glasnoća ne omogućava komunikaciju, jer ne omogućava eksterioriziranje znaka misli; isto tako ne omogućava komunikaciju ni glasnoća koja ne dopire do sugovornika, jer je i takva glasnoća nulta u primanju); nadalje, u svakom je govornom ostvarenju nužno prisutna i tonska visina i brzina govorenja; a kako je govorenje vezano uz disanje, u njemu su nužni i prekidi – pauze. Izgovorimo li najsitniji i najkraći dio govora – slog, izgovorili smo jednu globalnu govornu formu, koja nužno uključuje intenzitet, intonaciju, tempo i pauzu.

Gledajući isključivo s jezičnog stajališta navedene akustičke govorne vrednote služe tek da bi materijalizirale jezičnu poruku; jer tek materijalizacija „mentalnog otiska“

¹ De Saussureov termin. V. Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Payot, Paris, 1969.

može biti i znak sugovorniku. Međutim, čak i u krajnje intelektualnom izrazu govorne vrednote imaju i vlastiti sadržaj: označavaju npr. cjeline, jedinice misli (uzlazno-silazna forma intonacije) ili bitne elemente poruke (akcent rečenice).

Materijalizacija jezične poruke nužno nosi i obavijest o govorniku. Upravo kao što stol može biti drveni, željezni, kameni, plastični, stakleni..., tako i jednak jezični znak može biti i znak različitih govornika (o različitim govornicima). Situacija u kojoj se komunikacija odvija usmjerava našu pažnju u jednom slučaju na pojam, a u drugome na njegovu tvarnost: u jednom je slučaju bitan stol, a u drugome tvar od koje je napravljen; upravo kao što u jednom slučaju može biti važan tek jezični znak, a u drugome da ga je rekao Marko, Ivan, Petar, Jelena, Marija, Tamara...

Postoji još jedna obavijest u govoru. Već je početkom ovog stoljeća Charles Bally pisao na uvodnim stranicama svog *Traktata o francuskoj stilistici*² da je naša ličnost toliko jaka da govorom, ma koliko željeli izraziti čiste misli, izražavamo uvijek i prvenstveno osjećaje. Osjećaji se mogu prenijeti opisno – tj. pretežno jezičnim sredstvima (npr. *Veoma sam iznenađen.*) ili izravno – govornim vrednotama (O!).

Tako jezičnu poruku *Dobar dan* u njenoj materijalizaciji možemo primiti kao pozdrav, kao obavijest o govorniku (To je Petar) i kao njegov stav prema nama (npr. radost, iznenađenje ili čak prijetnju).

De Saussure je jezični znak definirao kao linearan³; jedina mu je dimenzija vremenska: jezični se znak razvija u vremenu, te se u istom vremenu (iz istog izvora) ne mogu razvijati dva jezična znaka. Govorni je znak simultan: u istom se vremenu odvija nekoliko znakova, prenosi nekoliko poruka: (1) *Petar* nas (2) *pozdravlja* i pri tome nam (3) *prijeti*; primamo, dakle, jezični znak, znak o govorniku i znak o njegovom stavu prema nama; a sve se te obavijesti odvijaju simultano, u istom vremenu emisije; ali ne i u istom vremenu percepcije, jer informativnost pojedinih razina govorne obavijesti određuje i njihovu hijerarhiju u percepciji.

Jezična je organiziranost logički znak, sa svim oznakama logičkog znaka, koji je konvencionalan, arbitran, objektivni, racionalan, apstraktan, opći, prenosan, selektivan, artikuliran, linearan. Govorna je organiziranost, naprotiv, emotivni, izražajni znak, a to znači da su njegove oznake suprotne oznakama logičkog znaka: on je prirodan, motiviran, subjektivan, afektivan, konkretan, poseban, imanentan, totalan, globalan, simultan. Zapravo, svi su epiteta vezani uz logički znak sinonimi: svaki od tih epiteta uključuje, podrazumijeva i sve ostale; a isto je i s epitetima vezanim uz emotivni znak. Služeći se terminima opće semiologije možemo reći da je logički, a to znači i jezični znak, *simbol*, dakle dogovoreni, arbitrami znak, u kojemu ne postoji nikakva prirodna veza između označitelja (forme) i označenog (pojma); naprotiv, emotivni je, a to znači i govorni znak, *ikona*, dakle odraz predmeta: i upravo je zato prirodan, motiviran, nužan, pojedinačan.

Jezična organiziranost i govorna organiziranost međusobno se suprotstavljaju, ali i nadopunjuju: jedna su drugoj nužne; zapravo jedna nas obavještava o drugoj, jedna se

² Charles Bally, *Traite de stylistique française*, I, II, Georg et Cie, S. A., Geneve, Klincksieck, Paris, 1951.

³ De Saussure, op. cit.

odražava u drugoj. Zato je i moguće tekstom – jezičnom organizacijom – kodirati krik – govornu organizaciju. Zato je i moguća književnost, koja pisanom riječju prenosi i izgovorenu riječ, gdje se u organizaciji teksta odražava i organizacija govora, gdje se općim jezičnim znakovima stvara pojedinačni znak – znak pisca.

Krik je sadržajnost isključivo govorne organizacije, govornog ostvarenja izraza. Krik je veliki otklon od neutralnog govornog ostvarenja. Krik primjećujemo kada govorno ostvarenje nije subordinirano jezičnom – leksičkom izrazu, već kada ono subordinira jezični izraz; krik primjećujemo kada govorno ostvarenje nije tek materijalizacija jezičnog znaka, već ima svoj vlastiti sadržaj, svoju vlastitu obavijest. Krik ne primjećujemo, dakle, u izrazu gdje dominira intelektualni, logički sadržaj; ali ga primjećujemo u svakom emotivno obojenom izrazu. Krik ne znači nužno jak intenzitet, već veliki otklon od srednjeg, nezainteresiranog, neangažiranog govorenja. Jak intenzitet istovremeno predstavlja i veliki otklon; ali se veliki otklon može ostvariti i drugim sredstvima, prvenstveno velikim tonskim pomacima. Krik je maksimalno govorno organizirani izraz: toliko organiziran da mu u krajnjim oblicima tekst uopće nije potreban.

Veliki intenzitetski ili tonski pomaci bitna su oznaka svakodnevnih afektivnih izraza. Krik kodiran književnim tekstom ne možemo svesti tek na veliki intenzitetski ili tonski pomak; dinamika raspona ovdje uzmiče pred kvalitetom organizacije krika.

Jedan primjer iz Krležine legende *Kraljevo* lijepa je ilustracija umjetničkog krika – govorno maksimalno bogatog izraza; ne vikanja, jakog intenziteta, već upravo izuzetnog bogatog govornog sadržaja, maksimalne govorne organiziranosti.

Janez: *Anka!*

Jasno je da ovakva eliptična rečenica izdvojena iz konteksta nema osobitog sadržaja; ali nas već njen bliži kontekst – didaskalije – upozoravaju na njeno govorno bogatstvo.

Janez: *Anka! U toj pobožnoj riječi – rekao je sve.*

Širi kontekst, zapravo čitav tekst *Kraljeva* obavještava nas o govornom sadržaju navedene eliptične rečenice. Evo tek dio onoga što je Janez rekao izgovarajući *Anka*.

Janez: *Žena! Žena! Ma jasno mi je ko na dlanu! Sve mi je jasno! Nije vrijedno. Pa ipak – Eto! Ne mogu ja bez nje! Niti ovako ne mogu. Sa štrikom oko vrata. O jučer! Jučer sam je vidio zadnji put. Na Potoku. Padala je kiša, a ona je nadigla suknje – pa joj se vide noge – o, one noge! Proklete njene noge! A ja sam pao pred onim njenim nogama u blato – a ona se smijala. (...) Ona je ovdje! Ja je moram vidjeti – pošto po to. (...) Nismo se razumjeli! To je sve! I sve bi opet dobro bilo samo da joj mogu – to sve – rastumačiti! Sve bi bilo dobro! Bila je ona karakter. Htjela je iz mene čovjeka. Htjela je, da načinim karijeru. Da postanem gumiradler. A ja sam bio kriv. Lijen. Ja sam bio svinja. Pio sam – a sada je kasno. (...) Istina je. Ja to sve znam! Ona je gadna! Povlači se s kim god. I djecu je ubila! I bila je u zatvoru. Al' ja moram da si lažem! Ne mogu bez te laži! Eto! Ne mogu niti u grob bez te laži. (...) Ma samo da mi je jedanput opet početi iznova! Da počnem iznova, kao da se ništa nije dogodilo. Da se razgovorim s njom! Da joj sve to protumačim, da joj objasnim što je to zapravo: ljubav. (...) Ženu! Ženu! Natrag! – Pa da opet bude nedjelja! Ona će imati novi kostim! Vozimo se u Maksimiru na jezeru. Hranimo labudove. Idemo na Sljeme. Modro – tiho – divno Sljeme – šećemo*

po Ribnjaku – A onda u noći u travi gledamo zvijezde! Miriše sijeno. – Pa njene sise – one tople njene sise – (...) ANKA! (...) Ne će prestati, draga moja! Anka! Ništa ne će prestati. To ne će prestati! To viče! Užasno viče! Sav onaj naš stan pod krovom na Potoku, one mjesečne noći na bugarskim poljima – Maksimir – sve ono užasno viče. Za tobom viče! Anka! Za tobom! (...) Anka! Molim te – samo da ti objasnim o čemu se zapravo radi. Meni izgleda da ti ne shvaćaš da me je ljubav ubila – (...) Anka! Ti mi moraš dati ruku! Da izađemo iz svega toga van. Iz ove krvi, groblja, sajma, ludila, – tamo – u bijelo – Anka – u bijelo. (...) U bijelo – U bijelo – U bijelo (...) Bit ćemo djeca! Opet djeca! Iznova bijela djeca – Anka! Skini ovo s mene – ovaj štrik! Pusti atletu! Dođi – Anka!⁴

U navedenom tekstu velikim je slovima označeno mjesto kada Janez izgovara ovu ključnu, bogatu, eliptičnu rečenicu. Sve što joj prethodi govor je o Anki, sve što joj slijedi govor je Anki. Eliptična rečenica *Anka!* vrh je piramide, ključna i prijelomna točka koja sadrži čitavo tijelo, sve njegove plohe i smjerove: uspone i padove.

Veliko se bogatstvo sadržaja odražava u riječi *Anka*. To je sinteza Janezovog života, sinteza svih proturječja koja ga razdiru: dižu i obaraju; pomirenje razuma i osjećaja. Sve što Janez govori, misli, osjeća, sve se slilo u tu jednu jedinu riječ; to je vrhunski oblik ljudskog krika, ne po intenzitetu i prodornosti njegove fizičke snage, već po bogatstvu njegovoga govornog ostvarenja, koje linearni jezični znak pretvara u simultani umjetnički znak. Jer nam u izuzetno kratkom vremenu, u jednoj jedinog riječi sažima stranice i stranice teksta.

I to je krik koji ostaje, krik koji prkosi vremenu. Ne svojom fizičkom snagom, ne veličinom svog otklona, već upravo snagom svoje govorne organiziranosti.

Konačno ovaj postupak možemo promatrati i kao vrhunski mimetički postupak: to je odraz sukoba racionalnog i emotivnog, jezičnog i govornog znaka. To je i pobjeda emotivnog nad racionalnim; jer govorna je organiziranost velika: ona daleko premašuje, zapravo posve potire jezičnu organiziranost; jezična je organiziranost veoma slaba, mogli bismo čak reći da je i nema, jer ono što ovdje tvori rečenicu isključivo je govorno ostvarenje, govorna organiziranost. *Anka!* nam govori o odnosu emotivnog i racionalnog u govoru: poput postupaka suvremenog minimal-arta govori nam o zakonitostima, mogućnostima vlastite percepcije.

Sintaksa nam govori o ustrojstvu rečenice, o organizaciji teksta. Sintaksa je, dakle, u svom izvornom smislu suprotna krik. Maksimalna jezična – tekstualna organiziranost potire govornu organiziranost, subordinira je, stavlja je u isključivu službu jezične organiziranosti.

Jednako tako i krik potire jezičnu organiziranost. Na sintaktičkom planu bitne su oznake krika razbijanje jezične organizacije: uzvici, eliptične rečenice, veoma kratke rečenice jezični su signali prisutnosti krika. Ljudski izraz tada počiva na bogatom govornom ostvarenju, a ne na jezičnoj izgrađenosti. Naprotiv, dugačke rečenice, složene i višestruko složene rečenice, dakle visoki oblici jezične organiziranosti u pravilu pokazuju odsutnost krika. Velika govorna organiziranost razgrađuje jezičnu organiziranost; velika jezična organiziranost razgrađuje krik, svodi ga na neutralnu govornu formu.

⁴ Miroslav Krleža, *Kraljevo, Legende*, Sabrana djela, svezak 9, Zora, Zagreb 1956, str. 229–245.

Ako sintaksu shvatimo u njenom izvornom značenju jezične organizacije, onda možemo reći da krik razbija sintaksu, jezičnu sintaksu.

Međutim, krik istovremeno stvara i vlastitu organizaciju, vlastitu sintaksu. U tome i jest njegov smisao. Smisao čovjeka u govoru!

Sažetak

Branko Vuletić, Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 886.2.07:808.62, izvorni znanstveni članak, primljen za tisak 14. travnja 1982.

Krleža's expressionist syntax can be defined as syntax of scream. A Krleža's example of poetic-scream and its language equivalents are dealt with in this paper.

UZ 100. OBLJETNICU PRVOG HRVATSKOG TEHNIČKOG RJEČNIKA

Zvonimir Vrkljan

U predvorju Narodne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu otvorena je 9. veljače o.g. izložba pod nazivom: *Od prvog tehničkog rječnika do tehničke enciklopedije*. U njoj je prikazan razvoj tehničke stručne terminologije u Hrvatskoj, a priredio ju je Savez inženjera i tehničara Hrvatske i Nacionalna i sveučilišna biblioteka prigodom 100. obljetnice tiska „Rječnika njemačko-hrvatskog tehnološkog nazivlja”.

1875. godine, kad je Zagreb imao oko 25 tisuća stanovnika, pokrenuta je akcija da se osnuje društvo inženjera i arhitekata, te je konačno na sjednici 2. ožujka 1878. na temelju odobrenih pravila konstituiran „Klub inženjera i arhitekta”. Imao je tada 83 člana, od kojih 35 iz Zagreba. Novoosnovani Klub stavio je u svoj program kao prvi zadatak izradbu hrvatske tehničke terminologije, kojoj je postavio temelje dr. Bogoslav Šulek i god. 1874/75. objavio u Zagrebu u suradnji s Jagićem, Torbarom i Erjavcem hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja.

Premda je u to vrijeme prošlo već 17 godina od pada Bachova apsolutizma, kada je Hrvatska u pogledu pravnog poretka uklopljena u austrijske zemlje, podijeljena u 5 okružja na čelu s ces. i kr. namjesništvom, te provedena potpuna germanizacija života,